

BREZDOMNE ŽENSKE NA POTI SKOZI INSTITUCIJE

167

HOMELESS WOMEN CYCLING THROUGH INSTITUTIONS

Katarina Rupar, mag. prof. soc. ped.

Kralji ulice, Pražakova 6, 1000 Ljubljana,

katarina.rupar@kraljiulice.org

POVZETEK

Članek se osredotoča na ženske z izkušnjo brezdomstva, še posebej pa na ženske, ki so se na svoji poti skozi institucije znašle v sistemu »vrtljivih vrat«. Članek najprej predstavlja ključna spoznanja o ženskem brezdomstvu, nato pa obravnava koncept »vrtljivih vrat«. V pregledu dosedanjega slovenskega raziskovanja brezdomstva žensk na kratko povzema ugotovitve avtoričinega magistrskega dela na temo izkušenj brezdomnih žensk iz Ljubljane z rezidenčnimi institucionalnimi obravnavami. V zaključku je predlagano omogočanje dostopa do varne namestitve po principu *Najprej stanovanje!* kot pristopa, ki lahko ustavi neuspešno kroženje žensk med institucijami in parcialnimi ponodbami ter konča brezdomstvo za vsaj osem od desetih ljudi.

KLJUČNE BESEDE: *brezdomne ženske, izkušnja nasilja, vrtljiva vrata, Ljubljana, intitucionalno obravnavanje*

ABSTRACT

The paper focuses on women who have experienced homelessness, particularly those who have found themselves caught in the revolving door system when cycling through institutions. Starting with the basic knowledge about homelessness among women, the paper deals with the concept of “a revolving door”. In its overview of the research undertaken in Slovenia on women’s homelessness, it briefly summarizes the findings of the author’s master’s thesis on homeless women’s experience with residential institutional treatment in Ljubljana. In the conclusion, the paper proposes that access to safe accommodation should be ensured in line with the “Housing First” principle, as an approach that can stop women cycling unavailingly through institutions and partial solutions and end homelessness for at least eight out of ten people.

KEYWORDS: *homeless women, experience of violence, revolving door, Ljubljana, institutional treatment*

UVOD

Naključni mimoidoči lahko pred dnevnimi centri za brezdomne zagledajo pisano množico ljudi, med njimi zagotovo tudi peščico žensk, saj med brezdomnimi ljudmi njihovo število narašča (npr. Edgar in Doherty, 2001; Mayock in Bretherton, 2016a) oziroma postajajo vse bolj vidne.

Na brezdomstvo se tradicionalno gleda kot na moški fenomen, ki je zelo viden v javni sferi in ga v največji meri povezujemo s tistimi, ki spijo na prostem ali uporabljajo zavetišča za brezdomne (Edgar, 2001), o brezdomstvu žensk pa največkrat govorimo v kontekstu skritega brezdomstva. Medtem ko slednje sicer označuje poskuse reševanja stanovanjskega problema z začasnim zatekanjem k prijateljem¹, sorodnikom ali k drugim neformalnim stikom (Löf-

¹ Moški slovnični spol se enakovredno nanaša na oba spola, v članku pa ga obče uporabljam zaradi poenostavitve, razen kjer gre specifično za teme žensk.

strand in Quilgars 2016), pa raziskave z Irske pokažejo, da je velik del brezdomnih žensk skrito brezdomstvo doživljalo dolgotrajno in ne zgolj kratek čas (Mayock in Sheridan, 2012a).

Baptista (2010) pojasni, da skrito brezdomstvo žensk med drugim lahko razumemo kot posledico interakcij med stukturami moči (npr. patriarhalnimi odnosi, spolno zaznamovanimi pričakovanji) in poskusi žensk, da bi se izognile vidnemu brezdomstvu, kar v praksi pomeni, da so številne ženske zaradi odsotnosti varne namestitve primorane živeti v nezaželenih odnosih oziroma v situacijah, kjer so podvržene družinskemu in/ali spolnemu nasilju (Enders- Dragässer idr., 2000, v Löfstrand in Quilgars, 2016). Brezdomstvo žensk tako ostane skrito pred javnostjo, s tem pa pogosto neobravnavano tako v praksi kot v akademskem svetu, posledično pa tudi v političnem prostoru (Mayock in Bretherton, 2016a).

Teme spolno opredeljenega brezdomstva in s tem spoznanja o bistveno drugačnem doživljanju brezdomstva žensk namreč šele v zadnjem času v večji meri začenjajo dobivati pozornost raziskovalcev in političnih odločevalcev. Lahko bi rekli, da so brezdomne ženske mesto v akademskem svetu dobile leta 2001 z delom *Women and homelessness in Europe*, ki sta ga uredila Edgar in Doherty. Brezdomstvo žensk sta umestila v kontekst družbenih in ekonomskih sprememb, delo pa prepoznavam kot temeljno predvsem zaradi zbranih nacionalnih poročil posameznih držav članic o brezdomstvu žensk, ki prvič omogočijo vpogled v razširjenost pojava v Evropi.

Naslednji pomemben mejnik za njegovo raziskovanje je bila vzpostavitev mreže za brezdomstvo žensk v Evropi WHEN (*Women's Homelessness in Europe Network*). Cilji mreže, ustanovljene leta 2012, so ozaveščanje o problematiki brezdomstva žensk, omogočanje skupnih mednarodnih raziskav in spodbujanje razprav, ki lahko neposredno vplivajo na politiko in prakso na tem področju. Mrežo trenutno sestavlja petnajst strokovnjakov iz enajstih držav EU, vključno s Slovenijo (WHEN, b. d.), vidni pa so že prvi rezultati sodelovanja. V okviru združenja je namreč leta 2016 izšla knjiga *Women's Homelessness in Europe*, v kateri sta avtorici Mayock in Bretherton zbrali ključne prispevke vodilnih strokovnjakov, ki z

obravnavanjem številnih tem predstavijo najnovejše ugotovitve s področja brezdomstva žensk.

BREZDOMSTVO ŽENSK

SPREMEMBE V OZADJU IN FEMINIZACIJA REVŠČINE

Podoba tipičnega brezdomca (moški, zelo verjetno alkoholik, med štiridesetim in petdesetim letom starosti, s srednješolsko izobrazbo in vsaj desetimi leti delovne dobe), ki sta jo v enem izmed prvih prispevkov o brezdomstvu pri nas naslikala Boškič in Zajc (1997), v današnjem času ni več aktualna. Med brezdomnimi, ki so sicer vse prej kot enotna skupina, kot rečeno, narašča število žensk (Dekleva in Razpotnik, 2007; Edgar in Doherty, 2001; Mayock in Brether-ton, 2016a).

Tradicionalno so ženske do stanovanj dostopale s poroko, pri čemer je moški skrbel za vzdrževanje doma, same pa so prevzemale vloge odvisnih žena, mater in skrbnic (Järvinen, 1993a; Kristensen, 1994; Watson, 1999, vse po Doherty, 2001). Dandanes v Evropi po Doherty (2001) večinoma ni več tako, saj so ženske v iskanju finančne in osebne neodvisnosti v zadnjih tridesetih letih progresivno in hitro vstopale na trg dela, za kar je zaslužno feministično gibanje, ki je ženske spodbudilo k izzivanju in spreminjanju tradicionalnih družinskih odnosov ter vlog (Edgar in Doherty, 2001; Löfstrand in Quilgars, 2016; Watson, 2000).

Kljub temu je prehod iz »varnega zavetja« doma na »svobodo«, ki jo predstavlja trg dela, močno povezan s feminizacijo revščine, ki mnoge ženske izpostavlja nevarnostim brezdomstva (Millar in Glendinnings, 1989; Agee in Walker, 1990, vse po Doherty, 2001). Edgar in Doherty (2001) feminizacijo revščine označita kot stanje, ki spodbuduje zmožnost številnih žensk, da bi same vzdrževale lastna gospodinjstva. Pri tem Edgar (2001) navaja, naj bi gospodinjstva, ki jih vodijo ženske, predstavljala več kot tretjino vseh gospodinjstev v Evropi, ter razloči tri oblike:

- samske ženske delovno aktivne starosti, ki živijo same,
- starejše, upokojene samske ženske,
- matere samohranilke.

Vse več žensk sicer zaključuje vse višje stopnje izobraževanja (z vse boljšim uspehom), vendar pa se ta visoka raven formalne izobrazbe ne odraža v zaposlitvah in položajih, ki jih kasneje zasedajo (Baptista, 2010; Ule in Šribar, 2008). V primerjavi z moškimi so po Zaviršek (1994) ženske na trgu dela manj konkurenčne, s čimer se strinja tudi Doherty (2001), razloge za to pa prepozna predvsem v prekinitvah kariere zavoljo materinstva, ki se odražajo v pomanjkanju znanja in potrebah po dodatnih usposabljanjih. Baptista (2010) dodaja, da so poleg tega za zaposlovanje žensk po vsej Evropi zelo značilne nizke plače, brezposelnost in vztrajna poklicna segregacija ter diskriminacija, Muehlberger (2000, v Edgar, 2001) pa izpostavlja še problematičen obstoj plačne vrzeli med spoloma. Edgar (2001) nadaljuje, da povečane možnosti zaposlitve le delno ublažijo dovzetnost žensk za revščino, saj je feminizacija revščine povezana tudi s sovpadanjem povečanja števila žensk na trgu dela na eni in izpodrivanjem standardnih pogodb s koncepti fleksibilnega dela na drugi strani.

Drug segment sprememb, ki po mnenju številnih (npr. Edgar in Doherty, 2001; Watson, 2000) še posebej ogrožajoče deluje na ženske z avtonomnimi gospodinjstvi in ženske nasploh, je povezan z demografsko tranzicijo. Začeni na severu Evrope so demografske spremembe, kot so na primer podaljševanje življenjske dobe, razlike v umrljivosti žensk in moških, staranje in neplodnost, pripomogle k oblikovanju alternativnih razmerij. Sočasno s tem se je od leta 1960 naprej spreminjala narava diadičnega odnosa med moškimi in ženskami, spremembe pa so se odražale v odloženih porokah, spremenjenih načinih sobivanja (living-apart-together²) pa tudi v naraščanju števila ločitev in razhodov (prav tam). Švab (2001) to poimenuje družinska pluralizacija in navaja, da pri tem ne gre le za razširitev družinskih oblik, temveč tudi za razširitev življenjskih potekov in življenjskih stilov. Soobstoj različnih oblik in načinov

² Oblika razmerja, kjer par v intimnem razmerju živi na ločenih naslovih.

družinskega življenja je tako posledica odločitev posameznikov (in ne vnaprej določenih konvencionalnih struktur), zato so se s tem pojavile netradicionalne oblike gospodinjstev, kot so recimo enostarševske družine, enočlanska gospodinjstva, žensko centrirana gospodinjstva (Doherty, 2001), gospodinjstva brez otrok, reorganizirane družine (Reener, 1997) in istospolne družine (Švab, 2001). Doherty (2001) navaja, da so stanovanjske potrebe takšnih gospodinjstev drugačne od tradicionalnih, ob čemer Dekleva in Razpotnik (2007) izpostavljata močno naraščanje povpraševanja po majhnih stanovanjih ter pomanjkanje le-teh in posledično rast najemnin.

A osredotočimo se zgolj na stanovanjsko situacijo žensk. Edgar (2001) navaja, da je ekonomski status gospodinjstev, ki jih vodijo ženske, ključnega pomena za njihovo izpostavljenost tveganju brezdomstva, poudarja pa, da je oblikovanje in vzdrževanje avtonomnega gospodinjstva odvisno tudi od tega, v kolikšni meri sistemi socialne zaščite podpirajo njihove stanovanjske potrebe. Po Watson (2000) imajo namreč ženske zaradi marginalizacije na trgu dela na stanovanjskem trgu nizko kupno moč; različni avtorji (Gilroy in Woods, 1994; Pascall, 1997, vse po Edgar, 2001) trdijo, da ženske stanovanja večinoma najemajo. Doherty (2001) razlaga, da zaradi nizkih prihodkov in prekarnih oblik zaposlitev nimajo možnosti najema kredita ter so spričo tega za dostopanje do gotovih namestitvev neproporcionalno odvisne od stanovanjskih skladov oziroma podpore s strani države.

SPOL IGRA POMEMBNO VLOGO, A BREZDOMNE ŽENSKÉ NISO HOMOGENA SKUPINA

Ugotovitvi, da spol brezdomstvu doda pomembno dimenzijo in da se brezdomstvo žensk močno razlikuje od brezdomstva moških, nista novi (Edgar in Doherty, 2001), kljub temu pa so raziskave na področju brezdomstva šele pred časom začele vključevati in se osredotočati izključno na izkušnje žensk (npr. Baptista, 2010; Mayock in Sheridan, 2012a; Reeve, Goudie in Casey, 2007). Kot rečeno, brezdomstvo žensk tako ni bilo nevidno le v vsakdanjem, temveč tudi v akademskem svetu (Mayock in Bretherton, 2016a).

V veliki meri je brezdomstvo žensk ostalo neopazno zaradi posebne stigme, povezane z žensko brez bivališča (Wardhaugh, 1999, v Mayock in Bretherton, 2016a; Zaviršek, 1994). Ta stigma je v evropskem in zahodnem kulturnem prostoru posledica neodobravanja posameznice, ki se odmika od sprejemljive vloge ženske. Ženska, ki ni žena, mati ali negovalka oziroma skrbnica, predstavlja obliko odklona ne glede na svoje ostale značilnosti ter navkljub sočasni stiski in potencialnemu položaju žrtve. Pred očmi javnosti zato ženske, ki se soočajo z brezdomstvom, izginejo v institucionalne prostore (npr. zavetišča) ter se pri iskanju strehe nad glavo pogosto zanašajo na negotove dogovore z znanci, prijatelji ali družino (Wardhaugh, 1999, v Mayock in Bretherton, 2016a). Kljub temu da se je po Löffstrand in Quilgars (2016) v zadnjih tridesetih letih spoj pojmov, kot so dom, družina, ženska, razrahljal, se na brezdomstvo žensk še vedno gleda skozi prizmo anomalije, saj Caine idr. (1999, v Watson, 2000) navajajo, da problemi diskriminacije, zatiranja in zlorabe žensk nikakor niso bili odpravljeni v celoti.

Drugi razlog, da brezdomstvo pogosto povezujemo zgolj s podobami samskih moških, je precej manj abstrakten. Spanje na prostem kot ena izmed najbolj vidnih oblik brezdomstva je najpogosteje zastopano s strani moških, zato so naše predstave v splošnem povezane z njimi (Edgar, 2001). Prevladujoče podobe brezdomstva po Mostowska (2016) tako niso nevtralne glede na spol, prav tako pa posledično niso nevtralne socialne politike. Watson (2000) pojasni, da gre pri tem za preplet treh plasti: vidnost/nevidnost, oceno problema in njegovo definicijo, pri čemer vsak posamezen segment določa drugega – če je brezdomstvo opredeljeno v luči moških izkušenj, brezdomstvo žensk postane nevidno. Če je nevidno, ga ne zabeležimo s štetjem in je zato podcenjeno; če ga ne zaznamo kot problem, ne moremo delovati v prid njegovemu reševanju. Loseke (2003, v Löffstrand in Quilgars, 2016) pojasni, da politični odločevalci običajno stremijo k poenostavljenim definicijam, saj je tako lažje načrtati nadaljnje korake, ki po Dekleva in Razpotnik (2007) omogočajo relativno hitro reševanje problematike (oziroma njenega vidnega dela). Ob tem Baptista (2010) navaja, da tipologija ETHOS (Edgar in Meert, 2005, v Razpotnik in Dekleva, 2007) s svojo kompleksnostjo, predvsem pa spričo uveljavljenosti v

mnogih državah, prinaša upanje, da bo brezdomstvo žensk postalo vidnejše tudi na političnih prizoriščih. Ženske namreč večkrat lahko umestimo v kategoriji neprimerno in negotovo (Baptista, 2010; Löfstrand in Quilgars, 2016), zaradi česar so bile pogosto popolnoma spregledane in se je, kot rečeno, ustvarila podoba, da je brezdomstvo problem, ki ga izkušajo zgolj moški.

Čeprav si po Doherty (2001) ženske v soočanju z brezdomstvom številne izkušnje delijo z moškimi, pa njihove izkušnje brezdomstva še dodatno odsevajo podrejen in nepriviligiran položaj, ki ga imajo v družbi, in so zato bistveno drugačne. Neale (1997, v prav tam) navaja, da je pomembno, da med raziskovanjem ali obravnavanjem žensk ne izgubimo vidika teh skupnih, s spolom zaznamovanih izkušenj, poudarja pa, da je pomembno, da ob tem še posebej prepoznavamo različnost žensk in smo občutljivi na kontekst, v katerem se brezdomstvo poraja. Brezdomne ženske torej niso homogena skupina, brezdomstva pa ne doživljajo na enak način zgolj zato, ker so ženske (Bretherton, 2017; Haathela, 2014).

OBSEG BREZDOMSTVA ŽENSK

Čeprav ni moč ugotoviti njihovega dejanskega števila, so avtorji (npr. Edgar in Doherty, 2001; Mayock in Bretherton, 2016a) enotni, da število brezdomnih žensk narašča, pri čemer še posebej opozarjajo na porast števila mladih brezdomnih žensk in pripadnic različnih narodnih manjšin ali priseljenc (Edgar in Doherty, 2001; Fabian, 2016).

Merjenje ali ocenjevanje obsega brezdomstva nasploh glede na Razpotnik in Dekleva (2007) otežujejo njegova procesnost, mnoštvo oblik, pomanjkanje obstoječih registrov pa tudi stigma, ki spremlja tovrstne odklonske družbene pojave; večinoma je oteženo merjenje brezdomstva povsod v Evropi (Bush-Geertsema, Benjaminsen, Filipovič Hrast in Pleace, 2014). Pridobivanje podatkov o številu brezdomnih žensk je še dodatno oteženo zaradi narave skritega brezdomstva, saj ženske večkrat pomoč poiščejo šele, ko izrčipajo svoje neformalne vire pomoči (Bretherton, 2017; Edgar in Doherty, 2001), pa tudi zaradi definicij samih. Ženske, ki izgubijo dom zaradi nasilja v družini in ki v povezavi s tem pomoč poiščejo

v varnih hišah, so običajno zaznane kot žrtve družinskega nasilja in ne kot brezdomne ženske (Jones idr., 2010; Quilgars in Pleace, 2010; vse po Bretherton, 2017; Baptista, 2010). Kljub temu da tipologija ETHOS kot brezdomne prepozna osebe brez stanovanja in označuje podkategorije, vezane na različne institucije in bivanje v njih (Edgar in Meert, 2005, v Razpotnik in Dekleva, 2007), v Sloveniji in v desetih drugih evropskih državah žensk, nastanjenih v varnih hišah, ne štejemo za brezdomne (Bretherton, 2017). Prav tako so po Edgar (2001) težko dosegljive tudi migrantke, ki jih spremljajo tudi vprašanja legalnosti statusa.

Raziskave kažejo, da so v Evropi podatki o brezdomstvu žensk med sabo v glavnem primerljivi (Edgar, 2001), pri čemer Löfstrand in Quilgars (2016) navajata, da se večina držav loti štetja skupnega števila brezdomcev ter nato oceni delež žensk med njimi. Ta se po najnovjših podatkih giblje med 15 in 41 %, avtorici pa poudarjata, da skoraj vse ocene temeljijo na najbolj vidnih oblikah brezdomstva, kar pomeni, da beležijo le tiste osebe, ki spijo na prostem ali prenočujejo v zavetiščih za brezdomce (prav tam). Pleace (2016a) ob tem opozarja, da ženske v statističnih podatkih lahko umanjajo tudi znotraj kategorije spanja na prostem, saj se, da bi se zavarovale, pogosteje in bolje skrivajo kot moški ter so zato manj vidne. Reeve, Casey in Goudie (2006) izpostavijo dvorezen meč, ki ga tovrstno skrivanje lahko predstavlja; pri poskusu skrivanja pred ljudmi in običajno uporabo nekaterih prostorov (npr. nočnih avtobusov), se ženske lahko nenamerno skrivajo tudi pred službami pomoči, denimo pred terenskimi delavci.

Zadnja primerjalna študija brezdomstva v EU je bila objavljena leta 2014, zajela pa je podatke 15 držav članic v obdobju od leta 2011 do leta 2014. Delež žensk med brezdomnimi je po posameznih državah znašal od 12 do 38 %, najmanj v Španiji (12 %) in Italiji (13 %), največ pa v Franciji (36 %) in na Švedskem (38 %) (Bush-Geertsema idr., 2014).

V Sloveniji ne razpolagamo z natančnimi uradnimi podatki o številu brezdomnih, prav tako ni uradne ocene, kakšen je med vsemi brezdomnimi delež žensk. Vodja dnevnega centra Ines Jaušovec Sodja (osebna komunikacija, 2020) navaja, da je bilo v Ljubljani v letu 2019 med vsemi uporabniki dnevnega centra Društva za pomoč

in samopomoč brezdomcev Kralji ulice 147 žensk, kar predstavlja 28,2 % vseh uporabnikov, a je z upoštevanjem dimenzije nevidnega brezdomstva ta podatek izključno informativne narave in nikakor ne omogoča predstave o dejanski razširjenosti obsega.

POTI, KI ŽENSKÉ PRIPELJEJO V BREZDOMSTVO

Na poti, ki ženske pripeljejo v, skozi in iz brezdomstva, vpliva kompleksna paleta procesov, dogodkov, dejanj in interakcij (Baptista, 2010; Mayock in Sheridan, 2012a). Kot obravnavano uvodoma, Doherty (2001) navaja, da ženske na strukturni ravni ogrožajo:

- izkušnja (relativne)³ revščine, ki je posledica njihovega položaja na diskriminatornem in fleksibilnem trgu dela,
- težave pri dostopanju do dostojnih in cenovno ugodnih stanovanj,
- pomanjkanje ustrezne in zadostne socialne zaščite s strani države, ki v svojih politikah še vedno v veliki meri sledi tradicionalnim oblikam gospodinjestev,

poleg tega pa se v nastajanju brezdomstva prepletajo še številni osebni dejavniki (npr. težave v duševnem zdravju, z nasiljem v družini ...) (Reeve, Goudie in Casey, 2007).

Številne ženske postanejo brezdomne zelo zgodaj, mnoge še pred osamosvojitvijo. O brezdomstvu v mladosti poročajo izsledki raziskave Mayock in Sherdian (2012a): več kot polovica sodelujočih žensk je bila ob prvi izkušnji z brezdomstvom stara manj kot 25 let, 30 % izmed njih celo manj kot 18 let. V povprečju so brezdomne ženske pogosto mlajše kot brezdomni moški (Crinall 1999, Cheung in Hwang, 2004, vse po Haathela, 2014).

Življenjske zgodbe brezdomnih žensk običajno vključujejo travmatične izkušnje (FEANTSA, 2015); Mayock, Parker in Sheridan, (2015b) denimo izpostavljajo, da ženske v splošnem poročajo o dveh

³ Revščina je še eden izmed tistih pojmov, ki jih je težje definirati. Analitiki opredelijo najmanj tri: absolutno, relativno in subjektivno, pri čemer relativno označijo kot neenakost v možnostih. Revščino tako predstavlja odstopanje v smislu »ne-imeti« (Novak, 1994, Bosnić 1996, vse po Šmitek, 2005).

ali več težkih travmatičnih dogodkih v zgodnjih obdobjih svojih življenj. Medtem ko travmo v kontekstu brezdomstva žensk večinoma povezujemo s preteklimi dogodki in izkušnjami (na primer z zlorabami v otroštvu, nasiljem v družini), pa ne smemo pa pozabiti, da je ne nazadnje travmatično tudi samo izkušanje brezdomstva (FEANTSA, 2015; Reeve, Casey in Goudie, 2006).

Nasilje v družini

Glede na Enders-DragAsser (2000, v Edgar, 2001) običajno 4/5 žensk za poglavitni razlog svojega brezdomstva označi probleme v odnosih oziroma njihovo prekinitev. Edgar (2001) pojasni, da prekinitev odnosov lahko pomeni odhod iz primarne družine, beg pred nasiljem v družini, ločitev ali ovdovelost, prevladujoč vtis pa je, da gre najpogosteje za nasilje v družini (FEANTSA, 2015). Ker se nasilje in zlorabe pogosto začnejo že v otroštvu, številni (npr. Mayock, Sheridan in Parker, 2015a; Mayock in Sheridan, 2012a) razlagajo, da lahko nasilje na brezdomstvo vpliva neposredno ali posredno.

V vseh obravnavanih raziskavah (npr. Mayock in Sheridan, 2012a; Moss in Singh, 2015, v Mayock, Bretherton in Baptista, 2016; Reeve, Casey in Goudie, 2006) je delež brezdomnih žensk, ki so izkušale ali izkušajo nasilje v družini, zelo visok – Mayock in Sheridan (2012a) navajata, da je v svojem življenju eno izmed oblik nasilja ali zlorabe doživelo 55 žensk (92 %), pri čemer so številne poročale o večkratnih nasilnih izkušnjah, večina pa je poročala o kombinaciji fizičnega, čustvenega, ekonomskega in spolnega nasilja (Mayock in Sheridan, 2012a; Reeve, Casey in Goudie, 2006).

Meth (2003, v Mayock, Bretherton in Baptista, 2016) opozarja, da brezdomne ženske predstavljajo primer skupine žensk, ki glede nasilja v družini pogosto izstopajo iz splošnih okvirov razumevanja pojava. Raziskave nasilja v družini na področju brezdomstva namreč običajno brezdomstvo obravnavajo kot posledico nasilja v družini in ne kot dejavnik, ki je bil prisoten že pred podvrženostjo nasilju. Ženske, ki so že brezdomne zaradi različnih razlogov (zlasti ekonomskih), lahko predstavljajo skupino, ki jo v analizah družinskega nasilja popolnoma spregledamo (Edgar, 2009 v Baptista, 2010; Meth, 2003, v Mayock, Bretherton in Baptista, 2016).

Nasilje v družini je tako še eden izmed dejavnikov, ki s svojim prepletanjem prispevajo k procesu nastajanja brezdomstva in hkrati ovirajo zmožnost žensk, da bi prekinile z brezdomstvom in pridobile gotovo namestitev (Mayock, Bretherton in Baptista, 2016). Izkušnje nasilja ali zlorabe namreč zmanjšujejo odpornost žensk (FEANTSA, 2015; Mayock in Sheridan, 2012a), škoda, ki jo povzroči podvrženost nasilju, ter posledice prekinitve poteka življenja žensk, ki bežijo pred nasiljem v družini, pa so glede na Bretherton (2017) elementi, ki brezdomstvu žensk dodajajo edinstveno dimenzijo in se bistveno razlikujejo od izkušenj brezdomnih moških.

Brezdomke migrantke

Omeniti velja tudi migrantke⁴, saj v povezavi z brezdomstvom in stanovanjsko negotovostjo slednje poročajo o drugačnih izkušnjah kot ne-migrantke (Fitzpatrick idr., 2012, v Mostowska in Sheridan, 2016), njihovo število pa narašča (Fabian, 2016; FEANTSA, 2012). Brezdomke z migrantskim ozadjem večinoma poročajo o večji stabilnosti in manjši izpostavljenosti travmatičnim dogodkom v času odraščanja, poleg višje izobrazbe pa imajo praviloma tudi več delovnih izkušenj (Fitzpatrick idr., 2012, v Mostowska in Sheridan, 2016; Mayock in Sheridan, 2012b). Vzroki za brezdomstvo med migrantkami so običajno povezani z njihovo socialno-ekonomsko prikrajšanostjo in migracijskim statusom⁵ oziroma omejitvami bivanja; oba dejavnika namreč močno vplivata na dostop do zaposlitve, storitev socialnega varstva, različnih programov pomoči itd. (Mayock, Sheridan, in Parker, 2012). Kot oviro pri zagotavljanju namestitev so raziskave dokumentirale tudi diskriminacijo, rasizem in ksenofobijo, zlasti ko gre za pripadnike etničnih manjšin (Edgar idr., 2004; Pillinger 2007, vse po Mostowska in Sheridan, 2016; Pleace, 2010).

⁴ Za potrebe tega članka jih bom obravnavala v splošnem pomenu besede – kot posameznice, ki prebivajo v državi, ki ni država njihovega rojstva.

⁵ Pleace (2010) denimo oblikuje tipologijo različnih skupin migrantov v EU, Edgar idr. (2004, v Mayock, Sheridan in Parker, 2012) pa predlagajo hierarhijo ranljivosti, ki pokaže, da brezdomstvo ne ogroža enako vseh migrantov.

(Nevidno) materinstvo

Mayock in Bretherton (2016b) navajata, da je značilnost, ki v številnih evropskih državah najbolj očitno razdeli brezdomne ženske v splošnem, vsekakor pa v točki, ko dostopajo do specifičnih storitev, prisotnost njihovih otrok, ob čemer avtorja Mina-Coull in Tartinville (2001) izpostavljata, da le-to pri tem igra večjo vlogo kot sam status materinstva. Glede na Van den Dries idr. (2016) so namreč po vsej Evropi brezdomne ženske, ki otrok nimajo v svoji oskrbi, prepoznane kot *ženske brez otrok*⁶, kar pomeni, da storitve ne prepoznavajo njihovega materinskega statusa ali se nanj ne odzivajo. Raziskave s Švedske (Löfstrand, 2005a; Rosengren, 2003; Thorn, 2004, vse po Löfstrand in Quilgars, 2016) dokazujejo, da matere niso več obravnavane kot družina in so na novo opredeljene kot ženske brez otrok na točki, ko so otroci nameščeni v rejništvo oziroma izvendružinsko oskrbo ali so zaupani v skrb sorodnikom (Löfstrand, 2005a, v Löfstrand in Quilgars, 2016).

Po podatkih francoske študije sta bili 2/3 vseh brezdomnih žensk, mlajših od 45 let, ki so bile nastanjene v zavetiščih, matere, le da otrok niso imele v svoji oskrbi (Mina-Coull in Tartinville, 2001). Tudi raziskava Mayock in Sheridan (2012a) na Irskem je razkrila, da je več kot 2/3 vseh 60 sodelujočih samskih žensk mater in da so otroci več kot polovice izmed njih bodisi v reji pri sorodnikih bodisi v državni reji; v svoji oskrbi je imelo otroke zgolj 14 žensk (35 %).

Brezdomne ženske z otroki v svoji oskrbi so na področju dodeljevanja socialnih stanovanj pogosto obravnavane prednostno pred ženskami brez otrok in pari brez otrok (Mayock in Bretherton, 2016b). Medtem ko tovrstna prioritizacija zaščiti ženske z otroki in ima tudi dokazano pomembno preventivno funkcijo, pa hkrati potiska na rob ostale ženske, ki se soočajo z brezdomstvom in med katerimi so, kot smo videli, matere tudi številne ostale. Poleg čustvenih posledic, ki izvirajo iz ločitve od svojih otrok, slednje zmanjšuje tudi možnost za zagotovitev namestitve, kar posledično močno znižuje verjetnost ponovne združitve z njimi (prav tam),

⁶ V tuji literaturi (npr. Reeve, Casey in Goudie, 2006) je v uporabi izraz »*single women*«, ki v tem kontekstu označuje ženske brez vzdrževanih otrok in ne partnerski status žensk. Ustrezne slovenske različice ni, zato uporabljam *zvezo ženske brez otrok*.

saj bodo glede na Caton idr. (2007, v Mayock, Sheridan in Parker, 2015a) matere, ki so brez doma več kot eno leto, bolj verjetno izgubile skrbništvo nad svojimi otroki.

Izguba skrbništva je sicer pogosto povezana s prestajanjem zaporne kazni (Mayock in Sheridan, 2013, v Van den Dries idr., 2016), uporabo drog in alkohola ali vključenostjo v program zdravljenja odvisnosti, sprejemom v psihiatrično zdravljenje itd. (Hutchinson idr., 2014, v Van den Dries idr., 2016). Poleg tega so lahko matere od svojih otrok ločene tudi ob vstopu v programe, namenjene žrtvam nasilja v družini, kjer je ustaljena praksa, da so starejši otroci moškega spola nameščeni drugje (David idr., 2012; Paquette in Bassuk, 2009; Wolf idr., 2006, vse v prav tam).

Po Mayock, Parker in Sheridan (2015b) matere ločitev od svojih otrok doživljajo izredno negativno. Avtorice navajajo, da številne ženske ponotranjijo občutke sramu in krivde ter doživljajo velike stiske zaradi stigme neuspelega in pokvarjenega materinstva (prav tam). Po Mina-Coull in Tartinville (2001) so namreč mnoge brezdome ženske, ki so jim bili otroci odvzeti, podvržene stigmatizirajoči oznaki slaba mati, ki jih vodi v nadaljnjo marginalizacijo. To oznako pogosto še posebej krepí tudi vedenje, ki dodatno izziva (spolne) stereotipe, kakšna naj bi bila »dobra« mati: uporaba alkohola in drog, vulgarnost, nasilje (prav tam). Van den Dries idr. (2016) navajajo, da mnoge matere izpostavljajo željo po podpori, ki bi jim pomagala pri vzpostavljanju odnosov s svojimi otroki in omogočila ponovno združitve z njimi, Reeve, Casey in Goudie (2006) pa dodajajo, da je to pogosto eden izmed njihovih ključnih motivacijskih dejavnikov na poti do sprememb.

TELESNO ZDRAVJE

Raziskave na področju zdravja brezdomnih žensk so zaradi raznolikosti v nastavkih, zajeti populaciji in raziskovalnih metodah slabše primerljive, kljub temu pa razpoložljivi podatki povsod kažejo, da je njihovo fizično zdravje slabo (Wolf, Anderson, van den Dries in Filipovič Hrast, 2016). V ospredju so povečani dejavniki tveganja za srčno-žilni sistem (zvišan krvni tlak, zvišan krvni sladkor, čezmerna telesna teža), težave s kostmi (artritis), težave z dihali

(kronični bronhitis, astma) ter spolno prenosljive okužbe in bolezni (prav tam).

Poleg teh – lahko bi rekli splošnih in ne-spolno zaznamovanih – težav avtorji (Gelberg idr., 2004, v Wolf idr., 2016; Mayock in Sheridan, 2012a) izpostavljajo, da imajo brezdomne ženske številne specifične zdravstvene potrebe, ki jih je treba obravnavati drugače kot zdravstvene potrebe brezdomnih moških; gre za potrebe, povezane s kontracepcijo, nosečnostjo in materinstvom in tudi z nasiljem v družini.

Glede na Maguire in Semancik (2016) se pogosto srečujejo s težavami pri načrtovanju in nadziranju svojih nosečnosti. Slabša dostopnost kontracepcijskih sredstev, nejasnost glede plodnosti pa tudi seksualna viktimizacija in hrepenenje po intimnosti vplivajo na to, da so stopnje nezaželene nosečnosti med brezdomnimi ženskami zelo visoke, brezdomstvo pa je v času nosečnosti še posebej problematično. Noseče brezdomke imajo večje tveganje za različne zaplete, vključno s predčasnim porodom in premajhno telesno težo novorojenčkov, čemur botrujejo slaba prehrana, okrnjena prenatalna oskrba, stres, v mnogih primerih pa tudi izpostavljenost nasilju (prav tam). Ob tem Reeve, Casey in Goudie (2006) navajajo, da težave v reproduktivnem zdravju, denimo splavi, mrtvorojenost otrok itd., močno vplivajo na življenje žensk. Opozarjajo, da so njihove stiske ob tem pogosto precej manj očitne (kot na primer stiske, povezane z nasiljem v družini ali uporabo drog in alkohola).

DUŠEVNO ZDRAVJE

Z enakimi problemi omejene primerljivosti študij o telesnem zdravju se srečujejo tudi raziskave o duševnem zdravju brezdomnih žensk, pri čemer avtorice Wolf idr. (2016) kot oviro še posebej izpostavljajo manko poenotene oziroma standardne definicije duševnega zdravja. Razpoložljivi podatki kljub temu kažejo nesorazmerno visoke stopnje težav, med drugim simptome depresije, depresivne motnje, posttravmatske stresne motnje in shizofrenije, poleg tega pa tudi veliko pojavnost samomorilnih misli in poskusov samomora (prav tam).

Reeve, Casey in Goudie (2006) opozarjajo, da poleg teh, pogosto v psihiatričnih okoljih naslovljenih težav ne smemo zane-mariti dejstva, da brezdomstvo na duševno zdravje žensk vpliva tudi bolj subtilno; vpliva na to, kako dojemajo same sebe, na njihov občutek lastne vrednosti in na njihovo identiteto. Avtorice poročajo, da so številne ženske v soočanju z brezdomstvom poskušale ohraniti identiteto iz časa pred brezdomstvom; poskušale so ohraniti svoj ponos in občutek lastne vrednosti ter se glede na to (ne) posluževale določenih preživetvenih strategij (na primer v primeru hude lakote niso brskale po smetnjakih) (prav tam).

UPORABA DROG IN/ALI ALKOHOLA

Raziskave pokažejo relativno visoko razširjenost uporabe drog in alkohola med brezdomnimi ženskami. V raziskavi Mayock in Sheridan (2012a) je o trenutni ali pretekli uporabi drog in/ali alkohola poročalo 60 % žensk. V primerjavi z ženskami z varnimi namestitvami so Wenzel idr. (2004, v Wolf idr., 2016) ugotovili, da so ženske, ki spijo v zavetiščih za brezdomne, trikrat bolj verjetno uporabljale droge v zadnjih 12 mesecih ter da so 13-krat bolj verjetno razvile odvisnost od drog ali alkohola.

Povečana uporaba drog in/ali alkohola je glede na Mayock, Sheridan in Parker (2015a) namreč lahko eden izmed mogočih vzrokov za brezdomstvo, lahko pa je tudi posledica življenja na ulici ali v zavetiščih za brezdomce ter posameznicam predstavlja sredstvo za soočanje s trenutnim položajem.

Čeprav FEANTSA (2015) navaja, da med moškimi in ženskami obstajajo razlike v vzorcu uporabe substanc, pri čemer bodo ženske manj verjetno uživale alkohol, bolj verjetno pa bodo uporabljale droge, mnogi avtorji (Torchalla idr., 2009; Tucker idr., 2005, v Wenzel idr., 2009; Wolf idr., 2016) tudi alkohol uvrščajo med najpogosteje uporabljane substance. Poleg tega raziskave v različnem vrstnem redu po pogostosti največkrat navajajo uporabo heroína, (crack) kokaina, kanabisa (Torchalla idr., 2009; Tucker idr., 2005, v Wenzel idr., 2009; Wolf idr., 2016) in tudi sedativov (Wolf idr., 2016), amfetaminov ter metamfetaminov (Nyamathi, 2008, v Wenzel idr., 2009).

Wright in Topkins (2006, v Wolf idr., 2016) navajata, da so razlike v uporabi drog/alkohola prisotne tudi glede na različne podskupine med brezdomnimi ženskami. Kot najbolj ranljive različni avtorji izpostavijo mlade ženske, ženske brez otrok, ženske, ki jih uvrstimo v kategorijo brez strehe, dolgotrajne brezdomke in spolne delavke (Arangua idr., 2005; Hwang idr., 2013, vse po Wolf idr., 2016). Slednje tudi sicer poročajo o težjih vzorcih uporabe drog; Burnette idr. (2009, v Sallmann, 2010) navajajo, da so v centrih za zdravljenje odvisnosti ženske z izkušnjo prostitucije poročale o pogostejši uporabi drog in alkohola ter da so glede na Burnette idr. (2008, v Sallmann, 2010) bolj verjetno kot ženske, ki se niso prostituirale, uporabljale crack (oblika kokaina, ki ga je možno kaditi), intravenske droge ali da so uporabljale vsaj tri droge hkrati.

PROSTITUCIJA

Glede na May idr. (2007, v McNaughton in Sanders, 2007) je brezdomstvo žensk pogosto povezano tudi s prostitucijo. V pregledu profilov spolnih delavk v petih mestih v Združenem kraljestvu sta Hester in Westmarland (2004, v prav tam) ugotovila, da je bilo v vzorcu 210 žensk 19 % brezdomnih, 20 % žensk jih je bivalo pri družini ali prijateljih, nadaljnjih 5 % pa jih je imelo negotovo nastanitev, ob čemer naj spomnim, da glede na tipologijo ETHOS (Edgar in Meert, 2005, v Razpotnik in Dekleva, 2007) slednje prav tako lahko uvrstimo med brezdomke.

Avtorice Reeve, Casey in Goudie (2006) poročajo, da ženske, vključene v njihovo raziskavo, niso sodelovale v nezaželenih spolnih odnosih zgolj zaradi denarja, temveč je bil pogosto njihov glavni namen tudi zagotavljanje namestitve, kar se v okviru brezdomstva glede na Watson (2011) razume kot seks za preživetje (ali transakcijski seks, seks za usluge, oportunistična prostitucija). Običajno je seks za preživetje predstavljen kot ena izmed strategij, ki se jih je mogoče poslužiti za dostop do osnovnih življenjskih potreb (hrana, nastanitev) in za dostop do drog (FEANTS, 2015; Flowers, 2001, v Watson, 2011), ženske pa navajajo, da so v intimnih odnosih sodelovale tudi zaradi fizične zaščite in čustvene varnosti

ter stabilnosti. Primeri, kjer je bil motivirajoč zgolj en dejavnik, so bili redki (Watson, 2011).

INSTITUCIONALNI VIDIK BREZDOMSTVA ŽENSK

IZKUŠNJE ŽENSK Z INSTITUCIJAMI

Ko je na področju brezdomstva govora o institucijah, so v literaturi (npr. Mayock, Sheridan in Parker, 2015a, 2015b; Reeve, Goudie in Casey, 2007) povečini zajete iste institucije – zapori, splošne in psihiatrične bolnišnice, centri za zdravljenje odvisnosti od drog in alkohola in zavetišča. Reeve, Goudie in Casey (2007) navajajo, da je skupni faktor teh institucionalnih okolij nastanitev, ki pa je deloma naključna, saj je večinoma v ospredju odziv na druge potrebe, ki so povezane z dejavnostmi zdravljenja, rehabilitacije, kaznovanja, detoksifikacije (DeVerteuil, 2003).

Mayock, Sheridan in Parker (2015a) so podrobno proučile biografije žensk, ki so sodelovale v raziskavi Mayock in Sheridan (2012a), in oblikovale tipologijo njihovih izhodov iz programov za brezdomne. Po dolgih obdobjih prehajanja med različnimi zavetišči so namreč ženske na različne načine poskušale prekiniti z bivanjem v njih, pri čemer so odhodi iz zavetišč v druga institucionalna okolja (to je v institucije, ki niso posebej namenjene brezdomnim) predstavljali največje število njihovih izhodov, ki pa so bili praviloma začasni, saj so se ženske prej ali slej vrnile v brezdomstvo.

Za mnoge ženske so glede na Mayock, Sheridan in Parker (2015a) odpusti iz teh institucionalnih okolij predstavljali kritično točko ranljivosti, na kar tudi sicer opozarjajo številni strokovnjaki. Ob tem pogosto izpostavljajo odpuste iz zaporov (Mayock in Sheridan, 2012a; Reeve, Casey in Goudie, 2006, 2007) pa tudi prehode iz izvendružinske oskrbe (Mayock in Sheridan, 2012a). Naj spomnim, da je FEANTSA odpuste iz institucije brez zagotovljene namestitve identificirala kot enega izmed bolj dosegljivih in vidnih deležnikov spremembe na področju oblikovanja strategij za končanje

brezdomstva ter zadala cilj, naj nihče ne zapusti institucionalne obravnave brez možnosti za namestitev (Dekleva in Razpotnik, 2010).

UČINEK VRTLJIVIH VRAT

Avtorice navajajo, da so se sčasoma ženske, ki so pogosto bivale v institucijah, kot so zapor, bolnica ali rezidenčni programi za zdravljenje odvisnosti, ujele v institucionalni krog (Mayock, Sheridan in Parker, 2015a) oziroma so izkušale učinek vrtljivih vrat. Slednji glede na Roberts (1981, v Razpotnik, 2010) označuje pojav neuspešnega prehajanja od enega stanja ali oblike pomoči v drugo in ga lahko razumemo kot neuspešno kroženje oseb med različnimi parcialnimi ponudbami in institucijami.

Dekleva in Razpotnik (2007) pojasnita, da osebe, ki izkušajo učinek vrtljivih vrat, v programe različnih ponudnikov pomoči vstopajo in jih spet zapuščajo brez pravega napredka ali uspeha, saj so glede na Kvaternik in Grebenc (2008) zaradi različnih težav deležne neusklajenih obravnav in pogosto ostanejo dolgotrajni uporabniki številnih storitev.

Mnoge ženske se z učinkom vrtljivih vrat soočajo, ko želijo poiskati pomoč zaradi nasilja v družini. Storitve na tem področju, na primer varne hiše, namreč pogosto ne želijo sprejemati žensk s težavami v duševnem zdravju (Davis, 2005, v Netto idr., 2009, v Mayock, Bretherton in Baptista, 2016), žensk, ki imajo težave z uporabo psihoaktivnih substanc, ter žensk z izrazito izstopajočimi vedenji (Quilgars in Pleace, 2010, v Mayock, Bretherton in Baptista, 2016). Številne zato končajo v nizkopražnih zavetiščih za brezdomne, v okoljih, ki jih pretežno okupirajo moški in ki niso zadostno opremljeni za njihove specifične potrebe (prav tam). Svetla izjema v Sloveniji je program Varna hiša za uživalke nedovoljenih drog, ki so žrtve nasilja pod okriljem Društva Stigma, ki je edini tovrstni socialnovarstveni program v državi, kjer abstinenca ni pogoj za vstop v varno hišo (Društvo Stigma, b. d.).

Izpostaviti velja tudi položaj brezdomnih migrantk, ki so žrtve nasilja v družini. Ženske za prekinitev kroga odvisnosti od svojih nasilnih partnerjev ter za izhod iz brezdomstva potrebujejo

podporo socialnih politik, do katerih zaradi neurejenega pravnega položaja mnoge ženske migrantke ne morejo dostopati (Mayock, Sheridan in Parker, 2012). Poleg tega pa o obstoječih storitvah na področju brezdomstva ali nasilja v družini pogosto nimajo dovolj informacij ter niso prepričane, če so zavoljo svojega statusa sploh upravičene do tovrstne podpore (Mayock in Sheridan, 2012b).

IZKLJUČENOST IZ STORITEV

Zdi se, da so ženske, ki so zaradi svojih potreb prepoznane kot najranjlivejše, tudi tiste ženske, katerih potrebe bodo najverjetneje ostale neizpolnjene (McNaughton in Sanders, 2007; Reeve, Casey in Goudie, 2006). Aktivna izključitev iz storitev, na katero v povezavi z neizpolnjenimi potrebami opozarjajo Reeve, Casey in Goudie (2006) in primere katerih smo si ogledali, pa ni edina ovira za dostopanje do pomoči in podpore.

Ženske so namreč iz storitev lahko izključene tudi posredno, pri čemer na njihovo posredno izključenost ali slabšo vključenost z neobčutljivostjo in neprimernostjo lahko vplivajo storitve že same po sebi (Fabian, 2016; McNaughton in Sanders, 2007; Reeve, Casey in Goudie, 2006). Kot navaja Fabian (2016), so storitve za brezdomce po Evropi pogosto zasnovane tako, da se odzivajo na potrebe stereotipnega moškega brezdomca in so večkrat bolj ali manj neprimerne za ženske. Številne njihove potrebe namreč izvirajo iz izkušenj nasilja (FEANTSA, 2015; Reev, Casey in Goudie, 2006). Nekatera zavetišča s svojimi pogoji lahko nenamenoma celo ustvarijo okolje, ki proizvaja travmatične izkušnje z npr. podvajanjem moči in nadzora nad ženskami, to je z elementi, ki so jih doživljale v nasilnih odnosih (Fabian, 2016).

Kot primer posredne izključenosti žensk iz služb pomoči Shelter (2002, 2005, v McNaughton in Sanders, 2007) denimo opozarja na izključitev brezdomnih spolnih delavk iz zlasti tistih storitev, ki nudijo nastanitve (varne hiše, zavetišča). Zaradi aktivnosti žensk v nočnem času so jim te storitve nedosegljive, s čimer se krepi njihova marginalizacija in položaj brezdomstva (prav tam).

UPOČASNITI IN USTAVITI UČINEK VRTLJIVIH VRAT

Različni avtorji po Hansen (2006, v Dekleva in Razpotnik, 2007) navajajo, da lahko pomanjkanje koordinacije med storitvami dodatno pogloblja brezdomstvo, njihova fragmentiranost pa je eden izmed ključnih dejavnikov, ki povzročajo učinek vrtljivih vrat. V povezavi s tem večina študij (Mayock, Sheridan in Parker, 2015a; Mayock in Sheridan, 2012a; Reeve, Casey in Goudie, 2006) poudarja kompleksno naravo ženskega brezdomstva in medsebojno povezanost potreb, ki jih imajo brezdomne ženske s potrebami po podpori na področjih duševnega zdravja, nasilja v družini, uporabe drog, travme in vzorcev (ponovne) viktimizacije. Vse te potrebe ne morejo biti učinkovito naslovljene, če so obravnavane posamično, poleg tega pa FEANTSA (2015) opozarja, da so ženske izjemno izpostavljene izpadu iz sistema socialne zaščite in različnih ponudnikov pomoči. Dodatno Mayock in Bretherton (2016b) opozarjata na odzive številnih storitev, ki temeljijo na percepciji žensk kot nemočnih žrtev, ki jih je treba »popraviti« in jih »pripraviti« na samostojno življenje, ob čemer zanemarjajo njihovo avtonomijo, spregledajo njihova prizadevanja ter ne posvečajo pozornosti njihovim potrebam in močnim točkam.

Poleg večje povezanosti med različnimi akterji podpore, ki omogoča možnost za ustrezne intervencije in s tem upočasnitev učinka vrtljivih vrat (Dekleva in Razpotnik, 2007), avtorji Dekleva, Kozar in Razpotnik (2012) izpostavljajo tudi pomen pristopa *Najprej stanovanje!* (*Housing first!*). Slednji lahko učinek vrtljivih vrat celo ustavi (prav tam). Glede na raziskave iz Amerike, Kanade in Evrope pristop najprej stanovanje običajno konča brezdomstvo in s tem ustavi neuspešno kroženje med parcialnimi ponudbami za vsaj osem od desetih ljudi (Pleace in Bretherton, 2013, v Pleace, 2016b). V ospredju pristopa je glede na Deklevo, Kozar in Razpotnik (2012) namreč trajna in varna nastanitev, ki predstavlja izhodišče za soočanje s katerikoli ostalimi težavami, ki jih imajo brezdomci. Večina brezdomcev z več hkratnimi težavami postavlja potrebe po namestitvi pred potrebe po zdravljenju odvisnosti ali po psihiatrični obravnavi (Nwakeze idr, 2003; Orwin idr., 1999, vse po Sun, 2012), zato ta pristop namestitve ne pogojuje s prenehanjem uživanja

psihoaktivnih substanc in ne zapoveduje jemanja terapije, pa tudi sicer uporabnikom omogoča veliko mero nadzora in izbire (Pleace, 2016b). Dodatno za razliko od drugih pristopov (Tainio in Fredrikson, 2009, v Dekleva, Kozar in Razpotnik, 2012) *Najprej stanovanje!* ne predpostavlja napredovanja od zelo neavtonomnih k vse bolj avtonomnim nastanitvenim oblikam, kar bi uporabnikom ponovno lahko predstavljalo pot po sistemu, temveč zagotavlja takojšnjo, čim primernejšo in trajno nastanitev, ki jo spremlja različnostopenjska kontinuirana strokovna podpora (Dekleva, Kozar in Razpotnik, 2012).

RAZISKOVANJE BREZDOMSTVA ŽENSK V SLOVENIJI

V Sloveniji doslej ni bilo obsežnejšega raziskovanja brezdomstva žensk. V ključnih raziskavah na področju brezdomstva (npr. Dekleva in Razpotnik, 2007; Razpotnik in Dekleva, 2007) so sicer ženske vselej predstavljale manjši del vzorca, narejenih pa je bilo nekaj diplomskih del (npr. Pirec Sansoni, 2011) in magistrskih del (npr. Matić, 2015; Rupar, 2020), ki so se osredotočala izključno nanje. V podpoglavju, ki sledi, na kratko poročam o rezultatih lastnega empiričnega raziskovanja (v okviru magistrskega dela), katerega cilj je bil osvetliti brezdomstvo, kot ga doživljajo ženske, in preko raziskovalnih ugotovitev opozoriti na problematiko učinka vrtljivih vrat oziroma neuspešnega kroženja med različnimi institucijami (Rupar, 2020).

S predhodnim kvantitativnim delom, čigar inštrument je bil anketni vprašalnik, sem najprej skušala prikazati razširjenost institucionalnih obravnav med brezdomnimi ženskami. Anketirala sem 45 žensk, s katerimi sem v obdobju dveh mesecev prišla v stik med delom v dnevnem centru društva Kralji ulice ali med izvajanjem terenskega dela po Ljubljani. Ugotovila sem, da imajo ženske z bivanjem v institucijah različno veliko izkušenj. Tri niso bile rezidenčno obravnavane v nobeni od 15 analiziranih (oz. vnaprej ponujenih) institucij, ena je bila kar v 9 različnih institucijah, največ žensk (13) je bivalo v dveh oblikah rezidenčnih institucij. Nobena izmed

žensk ni bila v več kot 9 institucijah. Največ žensk je imelo izkušnje z dolgotrajnejšim bivanjem v bolnišnici (17), nato z bivanjem na psihiatriji (16), z varno hišo za uživalke nedovoljenih drog (12), podaljšanim bivanjem v porodnišnici (11) in zaporom/priporom (11), najmanj pa z bolnišničnim zdravljenjem od alkohola (3) in mladinskim kriznim centrom (5).

Analiza je pokazala statistično pomembne razlike glede na povprečno starost žensk, ki imajo izkušnje z več ali manj institucijami – ženske, ki so bile v dveh ali več institucijah, so v povprečju osem let mlajše od tistih, ki so imele izkušnje z bivanjem v le eni instituciji ali pa take izkušnje niso imele. Rezultati, ki jih je bilo sicer spričo majhnih numerusov potrebno jemati s precejšnje mero zadržanosti, podkrepijo ugotovitev, da ima generacija mlajših brezdomnih žensk, ki so brezdomstvo doživele zelo zgodaj in katerih pot bistveno zaznamuje uporaba psihoaktivnih substanc, v primerjavi s starejšimi ženskami znatno bolj kaotična življenja, kompleksnejše potrebe in – kot rečeno – več institucionalnih obravnav.

V osrednjem kvalitativnem delu naloge sem se s pomočjo intervjujev poglobila v pripovedi o življenju štirih žensk. Ugotovila sem, da so si za časa življenja na cesti delile nekatere skupne izkušnje, pri čemer zlasti izstopajo izkušnje nasilja. Nasilju so bile pogosto podvržene, še preden so postale brezdomne, kasneje pa so ga doživljale s strani znancev in neznancev na ulici pa tudi s strani partnerjev, a intimnopartnersko nasilje je ostalo zamolčana tema, o kateri niso bile pripravljene govoriti. O številnih izkušnjah nasilja so poročale v kontekstu prostitucije, ki so jo prakticirale vse štiri in ki so jo pogosto izpostavljale kot izredno tvegano in nevarno, v času, ko so bile na ulici, pa so nasploh prevladovale pripovedi doživljanja spolnega nasilja. Pomembna so tudi spoznanja, da so nasilje nad njimi izvajale institucije – pri tem imam v mislih tako prisilne obravnave (hospitalizacije na psihiatriji, prestajanje kazni zapora) kot tudi postopanje institucij (neukrepanje ob prijavi nasilja, spolno nadlegovanje s strani uradnih oseb iz vrst policije, potek zdravljenja na psihiatriji).

Ženske so bile v času svojega soočanja z brezdomstvom sicer deležne ogromno obravnav. Ugotavljam, da so v nekatere institucije odhajale na lastno željo, a pomanjkanje ustreznih alternativ

ob tem postavlja svobodo njihovih odločitev pod vprašaj. Najbolj očitno je to v nemalo primerih, ko so ženske v nekatere institucije odšle z drugačnim namenom, kot ga institucije predvidevajo – najpogosteje so iskale prav možnost za odmik z ulice in zato uporabile varno hišo za uživalke nedovoljenih drog ter komuno. Njihove odhode v institucije sicer pogosto zaznamujejo tudi pritiski in celo prisila s strani drugih: prednjačijo pritiski s strani staršev pa tudi s strani samih institucij, pri čemer izstopata center za socialno delo z nameščanjem v institucije izvendružinske oskrbe in sodišče. V nekaterih primerih so bile prisilne tudi hospitalizacije na psihiatriji, a njihove okoliščine nasploh v največji meri ostanejo nepojasnjene – sklepam, da so bile izrazito neprijetne in da se jih ženske nerade spominjajo ali pa se jih sploh ne.

Učinek vrtljivih vrat postane očiten, ko skušam razbrati, kako so vse te posamezne obravnave vplivale na njihova življenja po odhodih oziroma odpustih iz institucij, ki so bili sicer spet zelo različni – včasih prostovoljni, včasih prisilni (so bile izključene), včasih pa so institucije morale zapustiti zaradi izteka dovoljenega časa bivanja. Ne zdi se namreč, da bi izkušnje bivanja v institucijah povzročile večje pozitivne spremembe v življenjih žensk, saj so se ob pomanjkanju namestitve ali kakršnegakoli naknadnega spremljanja večinoma vračale v ista kaotična okolja, iz katerih so v institucije odhajale in iz katerih so mestoma celo želele ubežati.

SKLEPI

Brezdomstvo žensk je tema, ki bi ji bilo spričo kompleksnosti ter nepreklicne povezanosti s temami odnosov moči v družbi potrebno namenjati pozornost tudi v prihodnje, ob raziskovanju izkušenj, ki so jih tekom soočanja z brezdomstvom ženske imele z institucijami, pa se na koncu postavljajo tri vprašanja.

Prvič: kakšen smisel vse te formalne institucionalne obravnave sploh imajo? Komu služijo ali (če se izrazim tako) komu se izplačajo? Ne moremo namreč mimo dejstva, da so z zadrževanjem ljudi v institucijah povezani enormni stroški (Mayock, Sheridan in Parker, 2015a), poleg tega pa na podlagi raziskave ugotavljam, da na

življenja žensk niso bistveno pozitivno vplivale. Delni odgovor na to morda lahko ponudi Razpotnik (2016, str. 32), ko pravi, da nekatere institucije prevzemajo vlogo »varovanja večine pred obrobneži«.

Ob tem je predmet razprave neuspešnega kroženja med institucijami tudi vloga ponudnikov pomoči na področju brezdomstva. Čeprav teme, kakšne izkušnje imajo ženske z vključenostjo v posamezne organizacije, v nalogi nisem načenjala, kot drugo odpiram vprašanje, na kakšne načine ponudniki pomoči na področju brezdomstva s svojimi odzivi in aktivnostmi utrjujejo ženske v položaju vrtljivih vrat in v kolikšni meri morda to prehajanje upočasnjujejo ali celo ustavljajo.

In tretjič, kakšne so možnosti, da ženskam v prvi vrsti v institucije sploh ne bi bilo potrebno iti? Naj spomnim, da Pleace in Bretherthon (2013, v Pleace, 2016b) navajata rezultate raziskav, da dostop do varne namestitve po principu *Najprej stanovanje!* ustavi neuspešno kroženje med institucijami in parcialnimi ponudbami ter konča brezdomstvo za vsaj osem od desetih ljudi. Toda za kaj takšnega sta med drugim potrebni politična volja pa tudi naklonjenost širše družbe, kar je izven dometa pričujočega besedila.

LITERATURA

- Baptista, I. (2010). Women and homelessness. V E. O'Sullivan, V. Busch Geertsema, D. Quilgars in N. Pleace (ur.), *Homelessness research in Europe* (str. 163–186). Brussels: FEANTSA.
- Boškič, R. in Zajc, M. (1997). Brezdomstvo. *Teorija in praksa*. 34(2), 241–251.
- Bretherthon, J. (2017). Reconsidering Gender in Homelessness. *European Journal of Homelessness*, 11(1), 13–33.
- Busch-Geertsema, V., Benjaminsen, L., Filipovič Hrast, M. in Pleace, N. (2014). *Extent and profile of homelessness in European member states: A statistical update*. Brussels: FEANTSA.
- Dekleva, B. in Razpotnik, Š. (2007). *Brezdomstvo v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Dekleva, B. in Razpotnik, Š. (ur.). (2010). *Konferenca o socialni izključenosti, revščini in brezdomstvu: Razvoj predloga nacionalne strategije na področju brezdomstva*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta in Društvo za pomoč in samopomoč brezdomcev Kralji ulice.

- Dekleva, B., Kozar, M. in Razpotnik, Š. (2012). Evalvacija programa nastanitvene podpore društva Kralji ulice po prvih štirih letih delovanja, *Socialna pedagogika*, 16(2), 95–132.
- DeVerteuil, G. (2003). *Homeless mobility, institutional settings, and the new poverty management*, *Environment and Planning A*, 35, 361–379.
- Doherty, J. (2001). Gendering homelessness. V B. Edgar in J. Doherty (ur.), *Women and Homelessness in Europe – Pathways, Services and Experiences* (str. 9–21). Bristol: The Policy Press.
- Društvo Stigma. (b.d). Varna hiša. Pridobljeno s <https://drustvo-stigma.si/program/varna-hisa/>.
- Edgar, B. (2001). Women, the housing market and homelessness. V B. Edgar in J. Doherty (ur.), *Women and Homelessness in Europe – Pathways, Services and Experiences* (str. 21–45). Bristol: The Policy Press.
- Edgar, B. in Doherty, J. (2001). *Women and Homelessness in Europe – Pathways, Services and Experiences*. Bristol: The Policy Press.
- Fabian, D. (2016). Perspectives on Women's Homelessness. V E. Nolan (ur.), *Perspectives on Women's Homelessness* (str. 2–3). Brussels: European Federation of National Organisations working with the Homeless, AISBL.
- FEANTSA. (2012). *On the way home. FEANTSA monitoring report on homelessness and homeless policies in Europe*. Brussels: FEANTSA.
- FEANTSA. (2015). *The links between violence against women and homelessness: Background paper*. Brussels: FEANTSA.
- going back to the same thing: The Dynamics of Women's Unresolved Homelessness, *Housing Studies*, 30(6), 877–900.
- Haathela, R. (2014). Homeless women's interpretations of women-specific social work among the homeless people. *Nordic Social Work Research*, 4(1), 5–21.
- Kvaternik, I. In Grebenc, V. (2008). Vrzeli med medicino in socialnim delom: Primer »dvojnih diagnoz«. *Teorija in praksa*, 45(1–2), 129–143.
- Löfstrand, C.H. in Quilgars, D. (2016). Cultural Images and Definitions of Homeless Women: Implications for Policy and Practice at the European Level. V P. Mayock in J. Bretherton (ur.), *Women's homelessness in Europe* (str. 41–73). London: Palgrave Macmillan.

- Maguire, P., in Semancik, K. (2016). Women and Homelessness: A Health Overview. V E. Nolan (ur.), *Perspectives on Women's Homelessness* (str. 7–8). Brussels: European Federation of National Organisations working with the Homeless. AISBL.
- Matić, B. (2015). *(Ne)vidno brezdomstvo med ženskami* (Diplomsko delo). Ljubljana: Pedagoška fakulteta v Ljubljani.
- Mayock, P. in Bretherton, J. (2016a). Introduction. V P. Mayock in J. Bretherton (ur.), *Women's homelessness in Europe* (str. 1–12). London: Palgrave Macmillan.
- Mayock, P. in Bretherton, J. (2016b). Conclusions. V P. Mayock in J. Bretherton (ur.), *Women's homelessness in Europe* (str. 265–285). London: Palgrave Macmillan.
- Mayock, P., Bretherton, J. in Baptista, I. (2016). Women's Homelessness and Domestic Violence: (In)visible Interactions. V P. Mayock in J. Bretherton (ur.), *Women's homelessness in Europe* (str. 127–154). London: Palgrave Macmillan.
- Mayock, P., Sheridan, S. in Parker, S. (2015a). It's just like we're going around in circles and going back to the same thing ...': The Dynamics of Women's Unresolved Homelessness. *Housing Studies* 30(6), 1–24.
- Mayock, P., Parker, S., in Sheridan, S. (2015b). *Women, homelessness and service provision*. Dublin: Simon Communities of Ireland.
- Mayock, P. in Sheridan, S. (2012a). *Women's 'Journeys' to Homelessness: Key Findings from a Biographical Study of Homeless Women in Ireland. Women and Homelessness in Ireland, Research Paper 1*. Dublin: School of Social Work and Social Policy and Children's Research Centre, Trinity College Dublin.
- Mayock, P. and Sheridan, S. (2012b). *Migrant Women and Homelessness: Key Findings from a Biographical Study of Homeless Women in Ireland. Women and Homelessness in Ireland, Research Paper 2*. Dublin: School of Social Work and Social Policy and Children's Research Centre, Trinity College Dublin.
- Mayock, P., Sheridan, S. in Parker, S. (2012). Migrant women and homelessness: The role of gender-based violence. *European Journal of Homelessness*, 6(1), 59–83.
- McNaughton, C. C. in Sanders, T. (2007). Housing and Transitional Phases Out of »Disordered« Lives: The Case of Leaving Homelessness and Street Sex Work, *Housing Studies*, 22(6), 885–900.

- Mina-Coull, A. in Tartinville, S. (2001). Homeless women in France. V B. Edgar in J. Doherty (ur.), *Women and Homelessness in Europe – Pathways, Services and Experiences* (str. 141–151). Bristol: The Policy Press.
- Mostowska, M. (2016). How the production of statistics makes homeless women (in)visible. V E. Nolan (ur.), *Perspectives on Women's Homelessness* (str. 10–12). Brussels: European Federation of National Organisations working with the Homeless, AISBL.
- Mostowska, M. in Sheridan, S. (2016). Migrant women and Homelessness. V P. Mayock in J. Bretherton (ur.), *Women's homelessness in Europe* (str. 235–263). London: Palgrave Macmillan.
- Pirec Sansoni, A. (2014). *Vpliv stanovanjske izključenosti in brezdomstva na zdravje* (Diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Pleace, N. (2010) Immigration and Homelessness, V E. O'Sullivan, V. Busch- Geertsema, D. Quilgars in N. Pleace (ur.), *Homelessness Research in Europe* (str. 143–162). Brussels: FEANTSA.
- Pleace, N. (2016a). Exclusion by Definition: The Under-representation of Women in European Homelessness Statistics. V P. Mayock in J. Bretherton (ur.), *Women's homelessness in Europe* (str. 105–126). London: Palgrave Macmillan.
- Pleace, N. (2016b). *Housing First Guide Europe*. Brussels: FEANTSA.
- Rafaelič, A., Ficko, K. in Flaker, V. (2017). Prehod k skupnostnim oblikam oskrbe v Sloveniji. *Socialna pedagogika*, 21(3/4), 183–210.
- Razpotnik, Š. (2006). Izziv socialni pedagogiki: Biti glasnica družbenega obrobja. V Sande, M., Dekleva, B., Kobolt, A., Razpotnik, Š., Zorc - Maver, D. (ur.). *Socialna pedagogika: izbrani koncepti stroke* (str. 23–35). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Razpotnik, Š. (2010). Mladi in zdravi, zakaj ne gredo delat?! Problematiziranje družbenega pogleda na brezdomne mlade. *Socialna pedagogika*, 14(4), 439–466.
- Razpotnik, Š. In Dekleva, B. (2007). *Na cesti – brezdomci o sebi in drugi o njih*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Reeve, K., Casey, R., in Goudie, R. (2006). Homeless women: *Still being failed yet striving to survive*. London: Crisis.
- Reeve, K., Goudie, G., in Casey, R. (2007). *Homeless women: Homelessness careers, homelessness landscapes*. London: Crisis.
- Rener, T. (1997). Rastoča manjšina: problem negovalnega dela. *Družboslovne razprave*. 13(24/25), 40–48.

- Rupar, K. (2020). *Brezdomne ženske na poti skozi institucije* (Magistrsko delo). Ljubljana: Pedagoška fakulteta v Ljubljani.
- Sallmann, J. (2010). Going Hand-in-Hand: Connections Between Women's Prostitution and Substance Use, *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 10(2), 115–138.
- Sun, A. P. (2012). Helping Homeless Individuals with Co-occurring Disorders: The Four Components. *Social Work*, 57(1), 23–37.
- Šmitek, J. (2005). Revščina, ženske in zdravstvena nega, *Obzornik zdravstvene nege*, 39(2), 103–110.
- Švab, A. (2001). *Družina—od modernosti k post modernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Ule, N. M. in Šribar, R. (2008). Položaj in družbene možnosti deklic in deklet v EU – s poudarkom na izobraževanju. *Teorija in praksa*, 45(3/4), 301–323.
- Van den Dries, L., Mayock, P., Gerull, S., van Loenen, T., van Hulst, B. in Wolf, J. (2016). Mothers who experience homelessness. V P. Mayock in J. Bretherton (ur.), *Women's homelessness in Europe* (str. 179–208). London: Palgrave Macmillan.
- Watson, J. (2011). Understanding survival sex: young women, homelessness and intimate relationship. *Journal of Youth Studies*, 14(6), 639–655.
- Watson, S. (2000). Homelessness revisited: New reflections on old paradigms. *Urban Policy and Research*, 18(2), 159–170.
- Wenzel, S. L., Green Jr., H. D., Tucker, J.S., Golinelli, D., Kennedy, D. P., Ryan, G. in Zhou, A. (2009). The social context of homeless women's alcohol and drug use. *Drug and Alcohol Dependence* 105, 16–23.
- WHEN. (b.d.). *About Us*. <http://womenshomelessness.org/about-us/>
- Wolf, J., Anderson, I., van den Dries, L. in Filipovič Hrast, M. (2016). The Health of Homeless Women. V: P. Mayock in J. Bretherton (ur.), *Women's homelessness in Europe* (str. 155–178). London: Palgrave Macmillan.
- Zaviršek, D. (1994). *Ženske in duševno zdravje: o novih kulturah skrbi*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.